

Jak podpořit vývoj řeči

Autor: Mgr. Lucie Řezníčková

Číslo: roč. 3, č. 4/2017

Rubrika: Objevujeme

Klíčová slova:

slovo, děti, metody, vývoj řeči, komunikace, předčítání

Komunikace. To je činnost, kterou se člověk zásadně odlišuje od ostatních živočichů. Artikulovaná řeč patří výhradně k lidským schopnostem. Pomocí řeči člověk vyjadřuje své pocity, nálady, postoje, myšlenky, realizuje se. Na míře osvojení této schopnosti závisí celkové uplatnění člověka ve společnosti a jeho úspěšnost v osobním i profesním životě.

Úvod

V současné době se tomuto tématu věnuje mnoho pozornosti. V nabídce je široké spektrum kurzů, které zdokonalují umění komunikace lidí každého věku. Základy komunikace, na kterých v pozdějším věku můžeme stavět, však tvoříme od dětství, dokonce můžeme hovořit již o prenatálním období.

Komunikace začíná už před narozením, v bříšku. Prvotní komunikace je zahájena ve chvíli, kdy maminka zjistí, že je těhotná. Každá myšlenka, kterou dítěti věnuje, se dá považovat za komunikaci matky s jejím dítětem. Tato komunikace se stává postupem času vzájemnou. Přestože sluch se dítěti vyvine ze všech smyslů nejpozději, dítě v matčině bříše přijímá informace od své matky prostřednictvím jejích pocitů. Ty poskytují dítěti prvotní zkušenosti s okolním světem. *A proto: dámy, „těhulky“, těšte se na své nenarozené miminko, milujte ho! Hladte ho, zpívejte mu, nechte své partnery mazlit s rostoucím bříškem...*

Prvním smyslem, kterým je dítě v prenatálním období obdarováno, je hmat. Udává se, že okolo osmnáctého týdne těhotenství miminko prostřednictvím hmatu začíná vnímat prostředí. Dokonce bylo vypořádáno, že se dítě „přitulí“ ke stěně bříška, když se jej maminka dotýká. Zde už můžeme hovořit o opravdovém počátku **vzájemné komunikace**, kdy dítě reaguje na matčiny podněty. Posledním ze smyslů, které se vyvíjí před narozením, je sluch. Vývoj sluchu v prenatálním období bývá ukončen okolo dvacátého týdne těhotenství. Dítě dokáže slyšet zvuky z vnitřního prostředí: matčin tlukot srdce, oběhový systém a také zvuky a hlasy z venčí. Své pocity libosti a nelibosti již dokáže vyjadřovat pohyby, jejichž význam se empatická maminka velmi brzy naučí dekodovat. Podle vědeckých výzkumů dovede dítě v matčině bříše hlas mámy rozpoznat a pamatuje si ho také po porodu. Hlas matky se brzy po narození stává pro dítě známým a uklidňujícím podnětem. *A proto: mluvejte na své nenarozené miminko, čtěte mu pohádky. Důležitý není obsah sděleného tak jako tón a intonace hlasu, které do řeči vnášíte.*

Osvojení schopnosti komunikace dítěte po narození závisí na několika faktorech. K hlavním předpokladům správného vývoje řeči patří dostatečná míra intelektu, podnětné rodinné prostředí, nenarušený centrální nervový systém a sluch, genetické dispozice k nadání pro jazyk. Důležitou roli zde však hraje i osobnost dítěte a zkušenosti, které ho během života ovlivňují. **Výchovné působení a dostatek vhodných podnětů poskytují předpoklady pro přirozený a správný rozvoj řeči.** Zajištění adekvátního množství a kvality podnětů je zodpovědným úkolem rodičů. Právě rodina je prvním sociálním prostředím, do kterého dítě přichází. V současné době nebývá problémem zajistit dítěti dostatečné množství hraček. **Úskalím se stal čas, který jsou ochotni rodiče dítěti**

věnovat. Dítě se učí nápodobou. A proto můžeme dítě zahrnout přemírou nejdražších hraček, avšak efekt se nedostaví. Pokud si nenajdeme čas, abychom si k dítěti sedli, ukázali, jak si s hračkou hrát, jak například panenku nakrmit, jak ji obléknout, co při tom panence povědět, dítě se to nenaučí. V odborné terminologii je tento proces označován pojmem **stimulace**. To znamená, že se svým chováním snažíme podněcovat a povzbuzovat dítě k činnosti. Dítě si tyto informace ukládá do paměti, zpracovává, rozvíjí a následně využívá pro vlastní komunikaci. Stejně jako můžeme vývoj řeči dítěte ovlivňovat pozitivním způsobem, **můžeme působit i negativně**. Často se hovoří o neblahém dopadu na vývoj řeči u dětí ve spojitosti se sledováním televize. Ano, je to tak. Prostřednictvím televizní obrazovky jsou dítěti předkládány již zpracované a v jiné mysli vytvořené „pravdy“, které již neposkytují dětem žádný prostor pro vlastní představy. Oproti tomu kniha a čtení nám dává možnost vyprávění přerušit a navázat své „vysvětlení“, můžeme děti podněcovat k myšlenkové aktivitě, dotváření příběhů podle individuálních představ a zkušeností. Prostřednictvím dialogu nad příběhem si dítě osvojuje vyjadřovací prostředky a formuluje vlastní myšlenky. **Máme možnost jeho řeč aktivně budovat a rozvíjet, nepromarněme ji!**

Vývojové fáze dítěte

V prvním roce života je pro dítě nejdůležitější pocit bezpečí. Ten mu poskytuje máma a táta, nejbližší rodina. Dítě potřebuje cítit jejich blízkost a co možná nejvíce slyšet jejich hlas. Miminku zpíváme, povídáme a čteme jednoduché pohádky. Nahlas komentujeme vše, co s miminkem právě děláme. Imitujeme zvuky zvířat, dopravních prostředků. Důležitou roli hrají jednoduchá dětská říkadla. Přestože vlastní řečový projev dítě prozatím nemá, budujeme jeho základy. Miminko se učí porozumět mluvené řeči svých rodičů, postupně si některá slova ukládá do pasivní slovní zásoby (takovým slovům rozumí, ale nedokáže je vyslovit), teprve následně vytváří svou aktivní slovní zásobu (slova, která dokáže vyslovit). Významný je správný mluvní vzor. **V žádném případě na miminko „nešišláme“**, byť je sebemilejší. V opačném případě je dost pravděpodobné, že dítě od nás přebere nesprávnou výslovnost hlásek a my se tak nevyhneme logopedické péči v pozdějším věku.

Kolem dvou let dítě ukáže a pojmenuje známé objekty v knize. Jeho pozornost je však ještě krátkodobá a je třeba činnosti střídat, protože dítě se brzy unaví. V tomto věku aktivně vyhledává nová slova k osvojení. **K učení se novým slovům dochází jejich častým opakováním.** Někdy stačí slovo opakovat jednou a dítě si ho ihned osvojí (dvojnásob to platí o vulgárních slovech, která náhodou dítě zaslechne třeba i z povzdálí). Jiná slova je potřeba opakovat mnohokrát. Často můžeme souvislost s rychlostí osvojení nového slova zpozorovat v emocionální angažovanosti. Je-li dítě pro nové slovo motivováno a nadšeno, osvojí si jej lépe a rychleji. V žádném případě nevybízáme dítě stylem „Řekni!“. V takovém případě riskujeme, že dítě odradíme od jeho přirozené chuti k mluvení a ono se nám zatvrdí. Ideální příležitost k povídání v tomto věku se nabízí při společném **prohlížení dětských knih s jednoduchými obrázky**. V nabídce knihoven či knihkupectví jsou v dnešní době nejen klasická leporela, ale také různé interaktivní knihy s odklápěcími okénky, se zvuky, s obrázky různých materiálů, s puzzle a mnoho dalších podnětů. Z vlastní zkušenosti pro tento věk doporučuji knihy nepůjčovat a opravdu pořídit své. Pro děti v tomto věku je totiž typické, že si některé knihy oblíbí a chtějí je „číst“ stále a stále znovu. Proto by měly být dítěti dlouhodobě k dispozici. Druhým důvodem je možnost nechat dítě prohlížet knihu samostatně, obracet stránky a listovat. Rozvíjíme tak jemnou motoriku. Při této činnosti občas kniha utrpí nějakou bolístku. Proto je lepší knihu zakoupit, než řešit poškození vypůjčené. Prosím, nebudme přespříliš opatrní a nechejme děti s knihami experimentovat: ohmatat, prolistovat, očichat a v některých případech dokonce ochutnat. I to je pro jejich vývoj důležité. **Opět platí zásada střídmosti množství podnětů**, které dítěti předkládáme. Z hlediska rozvoje řeči je přínosnější menší množství knih, které se ve čtení často opakují. Jelikož každá z těchto knih funguje dítěti jako slovník, ve kterém si opakuje stále dokola stejná slovíčka. Nejprve dítěti obrázky ukazujeme a pojmenováváme my, dospělí. Jakmile dítě knihu zná, ukazuje na obrázky a těší se na naše pojmenování. Ujišťuje se. Jednoho dne nás překvapí a

v pojmenování obrázku bude rychlejší než my. *Nezapomínejte: při společném prohlížení knih se zprvu zaměřujeme na pojmenování obrázků věcí z blízkého okolí dítěte: hračky, zvířata, lidé, předměty, které důvěrně zná. Dítěti necháváme dostatečný čas pro vlastní řečový projev. Nezapomínáme předvést, jaké zvuky objekty na obrázku vydávají. To je důležité nejen pro samotný rozvoj řeči, ale také pro nácvik sluchového vnímání. Protože dítě potřebuje jednotlivá slova stále opakovat, volíme mluvní stereotypy, které jsou pro dítě lehce zapamatovatelné „kde je...?, co je to?, otoč list“.*

Při „předčítání“, anebo prohlížení obrázků je nutné:

- abychom mluvili artikulačně správně (komolení slov a šišláni není dovoleno, dítě nás poslouchá a vše napodobuje!),
- tempo řeči musí být pro dítě srozumitelné, tedy volíme spíše pomalejší mluvu, aby mělo čas postřehnout, jak slovo artikulujeme,
- naše modulace řeči má být výrazná, ale přirozená
- celkový mluvní projev musí být pozitivně laděný a klidný,
- slovo, které se nedaří správně opakovat, je dlouhé nebo artikulačně náročnější, po dítěti vždy zopakujeme správně (zvykněme si na to, že jsme jakousi ozvěnou) a všechny jeho nezdařilé pokusy přecházíme bez komentáře (zakazuje se „řekni to ještě jednou“),
- je vždy lepší, pokud na nás dítě vidí a podle vlastní potřeby může sledovat náš obličej, respektive mluvidla (přirozeně tak spojuje informace vnímané sluchem a zrakem),
- pokud vidíme, že je dítě neklidné, pravděpodobně je již unavené a potřebuje změnu, netlačíme na něj a necháme ho odpočinout při činnosti, kterou si samo zvolí),

(BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit: řečová výchova dítěte od narození do sedmi let.* Velké Bílovice: TeMi CZ, 2008. ISBN 978-80-87156-02-5.)

Mezi druhým a třetím rokem nastává u většiny dětí prudký nárůst slovní zásoby. Dítě ve třech letech užívá asi okolo čtyř set slov (pro porovnání: slovní fond dospělého člověka je sice vysoce individuální, ale udává se mezi 3000 - 10 000 slov). Je typické, že dítě ve svém mluvním projevu užívá především podstatná jména, slovesa a citoslovce. O přídavná jména a zájmena rozšiřujeme slovní zásobu dítěte tak, že popisujeme, jaké věci jsou. Ještě se v dětské řeči objevují dysgramatismy, protože gramatiku jazyka si bystré děti teprve v tomto období osvojují. Třetí rok života dítěte je hraniční pro vývoj řeči. Do tohoto okamžiku se považuje za poměrně přirozené, pokud dítě na svůj řečový projev nechává čekat. **Nemluví-li dítě po dovršení tří let, měli bychom vyhledat odborníka** - logopeda (pokud jsme to doposud neudělali). **Obrňme se trpělivostí. Nastává „věk otázek“.** V první vlně půjde o otázku „co je to?“, ve druhé vlně přichází otázka „proč?“. Budme tolerantní, a přestože se dítě ptá stále dokola na stejné otázky, poskytneme mu informace, po kterých touží, a uspokojíme jeho potřebu komunikace. Důležitý mezník zaznamenáme také ve změně preferencí knih. Zatímco dříve dítě upřednostňovalo obrázkovou četbu, nyní prahne po příběhu. Naše předčítání již není pouhým výčtem věcí na obrázku, nýbrž opravdovým čtením. Opět platí, že určité knihy si dítě oblíbí a jejich čtení vyžaduje stále dokola. Právě v tuto dobu je nejzazší čas pro zavedení „čtecího rituálu“ před spaním. Není důležité trvat pouze na četbě. S dítětem lze společně zpívat. V tomto věku je schopno udržet jednoduchou melodii známé písně. Zábavné je společné recitování říkanky, kdy dítě doplňuje části veršů.

Mezi třetím a čtvrtým rokem dítě hovoří ve větách, jeho řeč je srozumitelná a souvislá. Dítě začíná chápat abstraktní pojmy, je schopné zevšeobecnování. Postupně ho seznamujeme s časovými pojmy (včera, dnes, zítra...), nenásilně opravujeme dysgramatismy, které se ještě občas v jeho řeči vyskytují. K učení vybíráme pro děti básničky o několika verších. **Znovu se vracíme k obrázkovým knihám.** Tentokrát však iniciativu při čtení přenecháme z větší části na dítěti. Motivujeme ho, aby nám obrázky ukazovalo a vyprávělo o nich. Pozor, stále udržujeme dialog, ve kterém dítěti ponecháváme dostatek času pro vlastní vyjádření. K rozšíření slovní zásoby dítěte nám pomohou i dětské obrázkové encyklopedie, kterých je na trhu přemíra. Zde přichází správný čas pro půjčování knih, protože jejich „spotřeba“ bude v tomto věku opravdu veliká. Dítě je jako houba, která nasává informace. V důsledku toho může docházet k situacím, kdy jsou **myšlenky dítěte rychlejší než řeč.** Projevem je narušení plynulosti řeči, koktavost. Nelekejte se, patrně půjde o přechodné období, které je zcela přirozené. Důležitá je naše reakce. Dítě v žádném případě neupozorňujeme na jeho vadu, neopravujeme. Poskytujeme mu více času pro vyjádření myšlenky. Jeho vyjadřování můžeme v tuto dobu ulehčit tak, že formulujeme otázky, které již obsahují odpověď, aby se dítě nepřetěžovalo hledáním správného slova. („Chceš jít na klouzačku, anebo do parku?“, „Dal by sis banán, nebo hrušku?“ apod.). Ideální je rozvíjet slovní zásobu s podporou toho, co dítě právě vidí. Vybavování slov z paměti může být prozatím příliš obtížné. Vhodné je proto hovořit o právě probíhající situaci, anebo s podporou obrázků. Prospěšné a pro dítě oblíbené budou pohádky, ve kterých se stále opakují stejné situace (např. O Budulínkovi, Bouda budka, O Koblížkovi aj). Ve vyprávění se můžeme s dítětem střídat, aniž bychom jej přetěžovali. Svou pozornost zaměříme také na výslovnost. Naše dítě by mělo ve čtyřech letech správně artikulovat většinu hlásek českého jazyka. Pokud tomu tak není, měli bychom se zaměřit na obratnost mluvidel. Zní to poněkud odborně, ale věřte, že se jedná o velkou zábavu. Nevěříte? Zkuste si jazykem sáhnout na špičku svého nosu. Anebo spočítejte si jazykem své zuby, zamračte se do zrcadla... Takovýchto cvičení můžeme nalézt v knihách, ale i na internetu spoustu. Vždy je však provádíme zábavně, nikoliv drilem, pouze několik minut a třeba několikrát denně. Vhodné jsou chvílky při oblékání, při čištění zubů, anebo venku při procházce.

Mezi čtvrtým a pátým rokem, pokud vše probíhá tak jak má, dochází k intelektualizaci řeči. Dítě si dále osvojuje nová slova. Jeho slovní zásoba je něco okolo 800 až 1500 aktivně používaných slov, plus občas ještě zaslechneme nějakou tu zkomoleninu. V tomto věku by dítě mělo zvládat výslovnost všech hlásek, vyjma L, R a Ř. Pokud tomu tak není, je na čase kontaktovat odbornou pomoc. Konečně můžeme těžit (alespoň částečně) z toho, co jsme do dítěte v předchozích obdobích vložili. Dítě dokáže reprodukovat obsah pohádky. Můžeme se tedy ve vyprávění pohádek regulérně střídat (samozřejmě ještě stále s malou dopomocí). V tomto věku dítě začíná vyhraňovat své zájmy. Přirozeně ho baví nejvíce to, v čem je úspěšné a naopak. Bohužel nás rodiče čeká nelehký úkol. Musíme motivovat dítě i k méně preferovaným činnostem, abychom zajistili jeho všestranný a rovnoměrný vývoj. V tomto věku dítě utváří své názory a velmi rádo přebírá iniciativu při výběru knih. Znovu se obrátíme k trpělivosti, jelikož většinou se dítě specializuje pro jedno téma, jeden žánr, anebo jednoho pohádkového hrdinu. Nikdy bych nevěřila, jakou tyraníí může být předčítání encyklopedie o dinosaurech, navíc opakovaně. Ale vydržte, svítá na lepší časy...

Už mezi pátým a šestým rokem se dítě začíná zajímat o písmena a číslice. Pokud je tomu opravdu tak, nebraňme tomu a dítě v této zálibě nenásilně podporujme. Ovšem pokud dítě o tuto činnost samo nejeví zájem, prosím, nenuťte ho. **Některé děti prostě jen potřebují čas.** Většinou nastane zlom a dítě k této potřebě prostě dozraje. Je spousta rodičů, kteří mají pocit, že dítě musí umět číst a psát ještě před vstupem do první třídy. Není tomu tak a mnohdy svému dítěti ublíží více, než by si mohli uvědomit. Uvedu tedy situaci na pravou míru. Dítě by se mělo, před vstupem do první třídy, umět podepsat tiskacím písmem. Je docela žádoucí, pozná-li některá písmena abecedy. Toť, z oboru „čtení“, vše. V první třídě stejně všechny děti postupují společným tempem. Rodiče mohou při domácím učení napáchat zbytečně mnoho metodických chyb, které, ve fixované podobě, již nelze později odstranit. Typickým příkladem je špatný postup tahu při psaní jednotlivých písmen. Dítě pak

není schopno rytmického navazování psacího písma. Písmo je potom obtížněji automatizováno a psaní je celkově pomalejší, pro dítě náročnější.

Závěr

Nezapomínejme: rozvoj řeči je vysoce individuální záležitostí. Řeč se rozvíjí společně s ostatními schopnostmi dítěte a nelze ji zdokonalovat izolovaně. Proto podporujme dítě ve všestranných činnostech i zájmech. Pokud si dítě osvojí vadnou výslovnost některé z hlásek, platí přímá úměra. Čím déle dítě hlásku špatně vyslovuje, tím náročnější náprava bývá. Před vstupem do první třídy by dítě mělo zvládat výslovnost všech hlásek, jelikož při čtení a psaní mají tendenci děti psát tak, jak vyslovují. **Nebudme lhostejní, pokud se nám nezdá něco v pořádku, vyhledejme odbornou pomoc včas.**

Citace

ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie. Jak podpořit vývoj řeči. *Impulsy: Inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství* [online]. roč. 3, č. 4/2017 [cit. 2017-12-06].

Dostupný z WWW: impulsy.kjm.cz/impulsy-clanek/vyvoj-rci.
ISSN 1804-4255.